

le reflet de la disposition verticale et horizontale de la végétation dans les régions montagneuses, cette limite intimement liée à la différenciation spatiale de la végétation selon les étages verticaux et les zones horizontales, de la bordure vers le centre de la montagne. L'oeuvre théorique et concrète de Plesnik le range parmi les meilleurs connaisseurs de ces problèmes. La limite supérieure de la forêt dans les Basses Tatras est examinée dans l'ouvrage de Zatkalik, intéressant par son originalité de point de vue en ce qui concerne certaines questions théoriques (20). Après la guerre on note quelques études sur la limite supérieure de la forêt dans les Alpes, menés surtout à Innsbruck dans le but de résoudre certaines questions économiques pratiques (14). En Slovénie, il y a eu peu d'études de ce genre. Le dernier ouvrage traitant de cette question dans nos montagnes suit, surtout en ce qui concerne l'examen théorique de la question, les orientations nouvelles, dans l'étude de cette limite (Wraber 21).

TEZNJE H KOMPLEKSNOSTI NA JUBILEJNEM KONGRESU SOVJETSКИH GEOGRAFOV V LENINGRADU

Svetozar Hešič

Delegacija Nacionalnega komiteja pri Zvezi geografskih inštitutacij SFRJ, sestojeca iz podpisanega kot predsednika ter iz prof. D. Dukiča (Beograd) in M. Panova (Skopje) je imela priliko, da je izrekla pozdrave in čestitke geografov Jugoslavije svojim sovjetskim kolegom, ki so se zbrali, da na V. kongresu Geografskega Občestva SSSR proslave 125-letnico ustanovitve tega društva, oziroma njegovega predhodnika, Ruskega geografskega društva. Kongres, ki je bil prvotno sklican za začetek septembra 1970, je moral biti zaradi varnostnih ukrepov, povzročenih po takratni nevarnosti epidemije kolere, preložen na čas od 21. do 25. decembra. Tako smo se sestali v mestu ob Nevi v času, ki je bil daleč od slovitih »belih noči« in živahnosti »Letnega vrta«, pač pa ob zamrznjenih vodah nevske delte, ob tenki, ali vendar škripajoči snežni odeji leningrajskih parkov ter ob mraku, ki je trajal tja daleč v dopoldanske ure ter spet zajel ozračje sredi popoldneva. Čas, ki pa je morda za Leningrad z njegovo »petrovsko« in revolucionarno »leninsko« tradicijo razpoložljivo, vsaj glede na delovno vzdušje, morda značilnejši kakor pa čas »belih noči«.

Kongres je imel močan jubilejni poudarek. Zgodovina nekdanjega ruskega, zdaj sovjetskega Geografskega društva, ki je četrto najstarejše v Evropi (za pariškim iz leta 1821, berlinskim iz leta 1829 in kraljevskim londonskim iz leta 1850), je bila predstavljena zborovalcem v obliki skoraj 400 strani obsejajoče knjige *Geografske občestvo za 125 let*, ki jo je izdala Akademija Nauk SSSR v redakciji akademika S. V. Kalesnika. V njej je poleg kratkega historiat celotne društvene dejavnosti izpod peresa glavnega urednika podan podroben pregled regionalnih (ekspedicijskih) raziskovanj Geografskega društva, posebej pa po panogah orisana vloga Geografskega društva v razvoju geografije in sorodnih ved. Kakor historiat vseh teh starih geografskih društev po velikih evropskih državah, je tudi ta zelo instruktiven, saj je v njem zajet ves tisti čas, v katerem se je zaključila »odkrivateljska« doba v razvoju geografije, zarodile pa se vse smeri sodobne znanstvene geografije.

Kongres je zasedal v znamenitem Tavričevskem dvorcu, kjer je zadnja leta pred revolucijo zborovala ruska državna »duma« in kjer so se v razdobju med februarso in oktobrsko revolucijo leta 1917 razvijali živahni revolucionarni dogodki ob osebni udeležbi V. I. Lenina. Ker so v ZSSR leta 1970 na široko praznovali 100-letnico Leninovega rojstva, je bil tudi uvodnemu zasedanju kongresa dne 21. decembra dan poleg jubilejnega močan leninski poudarek.

To nalogo je prevzel uvodni referat akademika S. V. Kalesnika o pomenu leninskih idej za sovjetsko geografijo. V njem se je referent predvsem dotaknil vprašanj teorije naše vede, posebno tistih, ki so tesno povezani z osnovnimi stališči materialistične filozofije. Kalesnik je v glavnem ponovil svoja že znana stališča in kritične pripombe na račun »buržoazne« geografije, pa tudi na račun njenih domnevnih vplivov med sovjetskimi geografi. Ponovil je kritiko »mešanja prirodnih in družbenih zakonitosti« v okviru »regionalne koncepcije« geografije pa tudi koncepcije »enotne geografije«, razen tega pojmovanja, da prirodni in proizvodno-teritorialni kompleksi ne obstajajo objektivno itd. Zabeležiti pa velja tudi nekatere nove poudarke v Kalesnikovih izjavah. Ne govori se več samo o »sistemu geografskih ved«, temveč o njihovem »kompleksu« ali »asociaciji«, kar zagotavlja (po Kalesnikovih besedah) »notranjo enotnost geografije«. Predmet proučevanja tega kompleksa ved so »geosistemi«, »prirodni« in »proizvodni« teritorialni kompleksi. Komplekse različnega tipa sicer proučujejo različne znanstvene veje, vendar pa je očitno, da »na istem ozemlju obstajajo hkrati priroda, prebivalstvo in proizvodnja«. V izjavah o »geografskem okolju« se zdi, da se je Kalesnik poslovil od enostavnega istovetenja »prirodnega« in »geografskega« okolja ter šteje k drugemu tudi tiste »antropogene« elemente, ki preusmerjajo prirodne procese, ne pa vsega »tehnogenega okolja«, ki ga je ustvaril človek in ki se samo ne razvija naprej. Kalesnik priznava, da je pravilna trditev, da v okviru geografskega okolja vzajemno vplivata drug na druga priroda in človek. V tem smislu bi bil pojav koncepcije »enotne geografije« celo opravičljiv: »njena napaka sploh ni v ideji enotnosti, temveč v opredelitvi njene konkretne oblike«. Pri tem gre po njegovem mnenju predvsem za napačno mešanje različnih zakonitosti ali celo za trditve o obstoju posebnih »prehodnih zakonitosti« ki naj bi se pojavile pri vzajemnem medsebojnem učinkovanju prirode in družbe. Kalesnik se še dalje ostro obrača proti primerom, ki jih navajajo »enotni geografi«, kakor je tisti, ko zatrjujejo, da donosnost kmetijskih kultur zavisi hkrati od prirodnih pogojev in kompleksa agrotehničnih ukrepov. Po njegovem mnenju je očitno, da donosnost rastlin vendar ostane vedno prirodni pojav, proizvodnost dela pa družbeni. Če torej v borbi zoper zagovornike »enotne geografije« Kalesnik sicer vztraja, čeprav dokaj bolj zmerno, v bistvu na starih dualističnih pozicijah, pa je docela nova njegova odklonilna polemika zoper tiste, tudi sovjetske geografe, ki so naenkrat spoznali v kibernetiki, v Bungejevi »teoretski geografiji« in v t. i. »socialni fiziki« svoje zavaze pri svoji koncepciji če že ne »enotne geografije«, pa vsaj t. i. »enotnih zakonov« v prirodi in družbi. Niso mu prav njihove trditve, da so proces »integracije« znanosti in težnje k sintezi nujna posledica znanstveno-tehnične revolucije.

Na otvoritvenem sestanku kongresa so razen Kalesnika referirali še O. A. Konstantinov o 125-letnici Geografičeskega občestva, N. N. Nekrasov o znanstvenih osnovah generalne sheme razmestitve proizvodjalnih sil v ZSSR v razdobju do leta 1980¹ in akademik I. P. Gerasimov o temi »Znanstvenotehnični napredek in geografija«. Ze po naslovu se vidi, da je v posebno živo problematiko posegel zadnji referat. V njem je Gerasimov povzel svoje vtise z občega zborovanja Akademije znanosti ZSSR, posvečenega problemu tehničnega napredka. Kar domače nam je zvenelo, če smo slišali, kako so na tem zborovanju razpravljali o vprašanju energetike, o varstvu prirode, o vzpostavljanju ravnotežja v biosferi, o zdravstveni zaščiti okolja, o računski tehniki, o znanosti kot najučinkovitejšem področju naložb kapitala, o tem, kako revolucijo v znanosti in tehniki spremlja revolucija v izobrazbi in v upravljanju, kako pa pri tem niti enkrat ni bila uporabljena beseda »geografija«, kar je pač po Gerasimovu posledica arhaičnih predstav tistih, ki vodijo znanosti, o sodobnih nalogah in vsebini geografije. Temu so po Gerasimovu močno krivi tudi sovjetski geografi sami, ker si še

¹ Značilno je, da akademik N. N. Nekrasov kot geograf predseduje organizaciji SOPS (Svetu za proučevanje proizvodjalnih sil pri Gosplanu SSSR) in da je eden od njegovih glavnih pomočnikov pri tem delu doktor geografskih znanosti V. A. Anušin.

niso dovolj jasno začrtali svoje delovne poti v smeri kompleksnih proučevanj s težiščem na odnosu med naravo in družbo, skratka na vprašanjih življenjskega okolja. Kakor je to Gerasimov nakazal že pred nekaj leti, ko je zarisal program t.i. »konstruktivne geografije«, naj bi bila taka pot v proučevanju prirodnih bogastev in možnosti njihovega smotrnega izkoriščanja, v problemih smotrnega preobrazanja narave, potrebnega za učinkovito izrabo prirodnih virov, oblikovanja novih in razvoja obstoječih proizvodno-teritorialnih kompleksov, v izdelavi regionalnih modelov najracionalnejše razmestitve družbene proizvodnje in proizvodnih sil, v proučevanju zakonitosti naselitve in izdelave znanstvenih načrtov regionalnega planiranja, v razglabljanju o varstvu življenjskega okolja itd. Gerasimov podčrtava, da nobena od današnjih znanosti ali sistemov znanosti ni sposobna vzeti nase odgovornosti za plodno teoretsko in praktično reševanje vseh zapletenih in med seboj povezanih problemov nadaljnje smotrne izrabe prirodnih virov, varstva, smotrnega urejanja ter preobrazanja okolja. Te naloge lahko prevzame samo »konstruktivna geografija«. Toda Gerasimov podčrtava tudi, da se usmeritev v naznačene delovne smeri nikakor ne ujema s tradicionalno razdelitvijo naše vede na fizično, ekonomsko in prebivalstveno geografijo, kajti elementi vseh teh treh »geografij« so zajeti v vsaki od naznačenih raziskovalnih smeri. Ko človek posluša ali bere take besede enega od vodilnih sovjetskih geografov, ki je še nedavno stal na izrazitem stališču dualizma v geografiji, ima nad tako preusmerjeno miselnostjo v smeri kompleksnega proučevanja okolja in njegovega razmerja do družbe lahko samo zadoščenje, saj se s tem geografija vrača k svoji osnovni problematiki.

Priznati je treba, da je taka preusmeritev odsevala tudi iz številnih drugih referatov na kongresu. Tako so o stanju in nalogah v fizični geografiji poročali v skupnem referatu N. A. Gvozdecki, K. I. Gerenčuk, A. G. Isačenko in V. S. Preobraženski. Tudi oni vztrajajo na kompleksnem značaju fizične geografije kot vede o »landšaftni« sferi zemlje ter o njenih prirodnih »geosistemih« ali »prirodnih teritorialnih kompleksih«. Pri tem poudarjajo interes posameznih geografskih ved za »enotnost procesov«, ki se razvijajo v geografski sferi, posebej pa vidijo eno od glavnih nalog občje geografije v proučevanju preoblikovalnega vpliva proizvodne dejavnosti človeštva na prirodne procese, v ugotavljanju anotropogenih učinkov v pokrajini ter celo v zgraditvi teorije človekovega vpliva na pokrajino (teorije »kulturne pokrajine«, izraz, ki ga doslej v sovjetski geografiji skoraj nismo našli). Kot primer tako usmerjenega dela navajajo avtorji izdelavo »landšaftne« karte ZSSR v merilu 1:2.500.000 ter celo t. im. »agrolandšaftnih« kart, ki naj jih spremljajo »landšaftni« posnetki kolhozov in sovhozov, njihova tipologija in proizvodna ocena. Kaj pri taki usmerjenosti fizične geografije lahko še ostane od apriorne dualistične razmejitev med fizično in ekonomsko geografijo, kaj od dogmatskega filozofiranja o različnih zakonitosti v narodi in proizvodnji?

Isto smo se povprašali, ko nam je B. B. Sočava v svojem referatu »Geografija in ekologija« jasno predstavil svoje pojmovanje geografije kot »ekologije človeka.« Tako pojmovana geografija ne predstavlja asociacije geografskih ved v celoti, temveč samo usmeritev njenega stržena, to je proučevanja kompleksnih problemov vzajemnih odnosov med človeško družbo in teritorialnimi posebnostmi prirodnega okolja. To je po Sočavi edino pravo delovno področje geografije, ki pri tem lahko tudi prevzame vlogo organizatorja meddisciplinarnih raziskav. S tem v zvezi govori Sočava tudi o »planetarni«, »regionalni« in »topološki« konceptiji v geografiji in ekologiji.

Ker je pri tem t.i. »biosfera« v ospredju ekološkega zanimanja, nas ni na kongresu presenetil referat z naslovom »Geografski aspekti biološke produktivnosti« (I. I. Bazilevič, L. E. Rodin in N. N. Rozov), dobro podprt s kvantitativnimi podatki o glavnih klimatskih pasovih. V ekološko problematiko je posegel seveda tudi referat o problemih oskrbe človeštva s svežo vodo (B. I. Kudelin, V. N. Kunin, M. I. Lvovič in A. A. Sokolov).

Kompleksnost je zazvenela tudi iz treh referatov, ki so obravnavali morje. Pri prvih dveh je to naznačil že sam naslov (»Vzajemno součinkovanje členov sistema atmosfera—kontinenti«, referent V. V. Sulejkin, »Kompleksna proučevanja šelfnega in obrežnega pasu«, referent M. M. Ermolajev). V tretjem pa je K. K. Markov plastično izrazil svojo (in našo) staro idejo, da »Geografija oceana« (kakor je bil naslov referata), ni samo fizična geografija (oceanografija), temveč tudi geografija plovbe, ribištva itd., skratka kompleksna, če hočemo, »regionalna« geografija morskih prostorov.

Nič ni presenetljivega, da so hkrati, ko se je razpravljalo na kongresu o vlogi geografije v času znanstveno-tehničnega napredka, prišli na dnevni red tudi problemi znanstvenoraziskovalne tehnike same. S te strani je bil vsekakor nadpoprečno zanimiv referat V. V. Vinogradova in K. J. Kondratjeva o geografskih raziskovanjih s pomočjo kozmičnih aparatov, še posebno z vidika proučitve velikih teritorialnih kompleksov. Dva referata pa sta se dotaknila povsod v svetu aktualnega vprašanja uporabe kvantitativnih metod v geografiji. Z vidika fizičnogeografskih raziskav je vprašanje odprl referat avtorjev M. I. Budika, J. A. Meščerjakova in V. I. Kotljakova. Referat je pokazal, da uporaba kvantitativnih metod v posebnih geografskih disciplinah niti ni nova, da pa je šele v povojih z vidika enotnosti kompleksa geografskih procesov, predvsem t.i. fizičnogeografskega procesa v smislu pojmovanja A. A. Grigorjeva. Tu bi prišla v poštev zgraditev popolnega sistema kvantitativnih zavisnosti, ki vežejo med seboj pokazatelje geografskih procesov. Tak sistem bi dobro služil za razne praktične cilje, predvsem za izračun sprememb vsega kompleksa prirodnih pogojev pri aktivnih vplivih na posamezne geografske procese. S te strani bi ravno take metode zblížale in koordinirale delo specialistov posameznih fizičnogeografskih disciplin, ki zdaj delajo po najrazličnejših, med seboj kaj malo povezanih institucijah. O rezultatih in perspektivah uporabe matematičnih metod v ekonomski geografiji pa je poročal J. G. Sauškin, ki ga že poznamo kot vnetega privrženca teh metod, tudi v smislu Bungejeve »Teoretične geografije.« Njihovo vrednost vidi Sauškin ravno v tem, da bistveno lahko olajšajo proučevanje vseh vrst dejavnosti človeka na zemlji, njegov vsestranski odnošaj do okolja, hkrati obravnavajoč gospodarstvo, prebivalstvo in prirodo, z drugimi besedami kompleksne »geosisteme.« to tudi s prognostičnega in planerskega vidika. Pri tem matematične metode tudi v geografiji samo krepe njeno metodologijo, nikakor pa je ne »raztapljajo« v matematiki. Njihova glavna korist za geografijo je v tem, da omogočajo proučevanje posebnosti vzajemnega učinkovanja med prirodo in družbo, analizo in prognozo rezultatov tega gigantskega procesa, raziskovanje odraza tega procesa na razvoj tako prirodnih prostorskih sistemov (prirodnih kompleksov) kakor tudi socialno-ekonomskih sistemov (socialno-ekonomskih kompleksov) in tehnično-ekonomskih kompleksov (proizvodnih kompleksov). Pri tem podčrtava Sauškin, da se geografske znanosti ne ukvarjajo s proučevanjem razmestitve v prostoru posameznih tujih objektov, katerih bistvo raziskujejo druge vede. »Minili so časi, ko je geografija znašala kukavičja jajca. Geografske vede imajo svoje materialne objekte — prostorske sisteme (teritorialne komplekse ali geosisteme)«.

Da so razmišljanja te vrste, katerih glavni nosilec v ZSSR je Sauškin, še posebno tista med njimi, ki skušajo na osnovi tega oblikovati neko posebno »teoretsko geografijo« po zgledu Bungeja ali celo posebno »matematično geografijo«, zadela tudi med sovjetskimi geografi na precejšen odpor, že vemo. O Anučinovem stališču o tem smo svoj čas v »Geografskem vestniku« že poročali (XL, 1968, str. 152). Bistvo tega stališča je v tem, da se z matematičnimi metodami ne more menjati predmet neke vede ali ustvariti nova znanstvena disciplina. Temu stališču se je v diskusiji ob Sauškinovem referatu na kongresu krepko pridružil M. I. Al'brut z diskusijskim prispevkom pod značilnim naslovom »Uporaba matematike v ekonomski geografiji ne menja predmeta te vede.« Pri tem je značilno, da se Al'brut sicer ne strinja

z Anučinom v opredelitvi predmetov fizične in ekonomske geografije. Da načela matematične, »teoretske« geografije v smislu Bungeja in njegovih sovjetskih privržencev krepko odklanja tudi Kalesnik ter jim očita celo nemarksistično mešanje različnih zakonitosti, smo omenili že zgoraj.

Precej svežega prepaha v sovjetski družbeni geografiji odseva iz referata treh vidnih sovjetskih ekonomskih geografov V. V. Pokšiševskega, A. A. Minca in O. A. Konstantinova o novih smereh v razvoju sovjetske ekonomske geografije. Vidi se, da se sovjetska geografija prožno in z uspehom izvija iz pretogega okvirja svoje tradicionalne ožje »ekonomske«. V referatu se celo govori o širokem ciklu »socialno-geografskih disciplin«, o »sistemsko-strukturnih prijemih«, zvezanih s kibernetičnimi predstavami, govori se o »širokem spektru družbenih pojavov«, o socialno-razredni strukturi prebivalstva ter s tem v zvezi o »sociologizaciji« sovjetske ekonomske geografije, pa tudi o njeni »demografizaciji«, kar vse ne samo utrjuje kompleks družbenih pojavov v prostoru, temveč tudi zveze družbene geografije s fizično. Po tej poti dobiva »geografska sfera (obločka) Zemlje vedno več antropogenih potez, povzročenih predvsem po »tehnogenih« vplivih. Pri tem se sicer omenja, da se ti realni pogledi na kompleksno prostorsko stvarnost načelno razlikujejo od obravnavanja teh procesov s stališča »enotne geografije.« Zdi se pa, da je to samo koncesija referentov zakoreninjenim dogmatskim tradicijam, zakaj nikakih argumentov o tem, v čem naj bi bile te razlike, iz referata ne razberemo.

Od drugih referatov na kongresu sta bila zelo zanimiva še referata A. V. Darinskega o problemih geografske izobrazbe v SSSR in A. M. Arhangeljskega, A. M. Mariniča B. N. Semevskega o znanstvenih osnovah višje geografske izobrazbe na univerzah in pedagoških inštitutih SSSR. Iz njih se je videlo, da so problemi zelo podobni kakor drugod po svetu in tudi pri nas, čeprav se odpirajo v mnogo obsežnejših dimenzijah. Končno je bil na programu še referat K. A. Sališčeva o sodobnih problemih sovjetske geografije v luči nalog Geografskega društva ZSSR.

Omenim naj še, da se je delo V. kongresa v razliko s prejšnjim (l. 1964 v Moskvi) razvijalo samo na plenarnih sestankih in ne po sekcijah ter da so bili vsi referati že predhodno predloženi udeležencem v obliki tiskanih brošur, deloma celo že s številnimi, vnaprej pripravljenimi diskusijskimi pripetki (koreferati) vred.

Kongres je končal svoje delo z zaključki, ki dobro odražajo tudi zgoraj naznačene težnje k osrednji geografski tematiki in njeni kompleksnosti. Opravil je seveda tudi svoje organizacijske posle. Za predsednika vsezveznega društva je bil ponovno izvoljen akademik S. V. Kalesnik, ki je hkrati v tem letu praznoval tudi svojo 70-letnico, h kateri mu tudi jugoslovanski in slovenski geografi najiskreneje čestitamo.

Résumé: Tendances vers la complexité au Congrès jubilaire des géographes soviétiques à Leningrad

Svetozar Ilešič

L'auteur qui a participé comme chef de la délégation yougoslave au Ve Congrès de la Société de Géographie de l'URSS, tenu à Leningrad de 21 à 25 décembre 1971 à l'occasion du 125e anniversaire de la Société, présente un bref rapport sur le Congrès en soulignant surtout des fortes tendances qu'y prédominaient vers la complexité des recherches géographiques surtout en ce qui concerne le traitement des problèmes des relations entre le milieu géographique et le développement socio-économique, les problèmes de la valorisation et transformation rationnelles de ce milieu y compris les ressources naturelles ainsi que de la distribution planifiée des forces productrices.